

Emlékezés Csörgey Tituszra

(1875–1961)

Alig néhány esztendő múlt el azóta, hogy szinte valamennyi idős és fiatal ornitológus, akik még vele együtt dolgoztunk, elzarándokoltunk a Balaton partjához a magas kort elért „ábrahámí remetéhez”.

„Remete” volt CSÖRGEY TITUSZ egész életében, pákász, ahogyan saját magát nevezte. Iratózott a nyilvános szerepléstől, a minisztériumi kilincselésektől, de még a tudományos összejövetelektől, értekezletektől, ülésektől is. A díszdoktorrá avatásán csak annyit mondott, hogy inkább a nádaszt bújó pákász, mint tudós, aki a másikat fúrja az íróasztal mellől. Mások meg kijelenti, hogy a Madártani Intézetben történt kinevezésével a szilaj pákászból az íróasztal szomorú rab-szolgája lett (1. ábra).

Gyermekkora elég szomorú volt. A Fertő melletti Nezsideren született 1875 augusztus 12-én, de nagyszülei rövidesen magukhoz veszik nevelésre, édesapja bohém természete miatt, aki különben nagy kedveltségnek örvendett. Eredeti családi neve Uhlig, de 1900-ban felveszi anyai nagyszüleinek nevét, Csörgey-t. Kora gyermekkorát nagyszüleinél Dunaszerdahelyen éli, és itt ragadja meg a Csallóköz varázsa.

Iskoláit Pozsonyban, majd Sopronban végzi, ahol olyan tanárra akad mint FÁSZL ISTVÁN, akinek nevelése alól került ki CHERNEL ISTVÁN is.

Fászl munkatársul fogadja, felismeri tehetségét. Együtt bújják a Fertő nádasait, megtanítja a madarak kitömésére, amit Csörgey művészi fokra tökéletesít.

1893-ban kerül a budapesti Pázmány Péter Egyetem bölcsészeti karára, ahol id. Entznél tanulja a zoológiát, a szövettani gyakorlatokon pedig egy padban ülnek ifj. Entz Gézával, évfolyamtársa Soós Lajos is.

Fászl ajánlatára 1895-ben HERMAN OTTÓ veszi maga mellé gyakornoknak az Ornithológiai Központhoz (a mai Madártani Intézethez). Kutatási köre ekkor a faunisztika, főként, a Fertő madárvilága. Négy új madárfajt Csörgey vezetett be a magyar faunába: héjasas, *Hieraaetus fasciatus* (1904), kis héja, *Accipiter brevipes* (1906), dolmányos sirály, *Larus marinus* (1908) és a vörösnyakú lúd, *Branta ruficollis* (1915).

Amikor még diákkorában a Fertőn figyelte

a madarakat, vázlatokat készített. Preparálás közben pedig a madarak testrészeit, a tollak fekvését, stb. rajzolta. Alapos anatómiai ismereteket aztán megszerezte az egyetemen.

Herman Ottó maga is rajzolt, és a művészet iránt nagy érzékkel bírt. Természetszerűleg megörvendett, amikor hasonló érzékű, fiatal munkatársat kapott, és ezt a hajlamot iparkodott tanítványában kifejleszteni. A kor is kedvezett ennek. Ekkor éri el fénykorát a *madár-illusztráció*, az angol THORBURN, a svéd LILJEFORS és GRÖNVOLD, a német KUHNERT, stb. A festők egymás képeiből tanulnak, de Csörgey, aki egyenrangúvá verekszi fel magát közéjük, önálló úton jár és erre feljogosítja a már gyermekkorától gyűjtött tapasztalatait, vázlatait (2. ábra).

Ebben az időben fejlődik ki a festőművészet egy teljesen önálló ága, melyben nemcsak született hajlammal, nemcsak művészi felkészültséggel kell rendelkezni, hanem ismerni kell jól a madár mozgását, életmódját, környezetét. Ugyanis a képnek a képszerűsége túl, természetes körülmények közt, megfelelő mozgásban kell ábrázolnia a madarat.

Hogy Csörgey elérte ezt a csúcst, mutatja az a körülmény, hogy nemcsak hazai megbízásokat kap, hanem a holland SNOUCKAERT van SCHAUBURG (1908) és az olasz DUVAL (1932), a holland madárvédő egyesület (1923) vele ábrázoltatják munkáikat.

Csörgey a „pákáson” kívül mindig inkább művésznek érezte magát mint tudósnak. De jellemző szerénységére, hogy a művészi hajlam öröklékenységét nem magában, hanem unokatestvérében kereste, aki kedves emlék-tájképek festésénél többre nem vitte. A külföldi munkáiért járó tiszteletdíjakat intézete céljaira ajánlotta fel.

Herman Ottó első megbízása nemcsak faunisztikai, de művészi jellegű is. Alig hogy a „központba” került Csörgey, Herman megbízza a *Petényi-hagyaték* feldolgozásával. Csörgey szavai szerint ekkor válaszüton állott: vagy folytatja egyetemi tanulmányait, vagy ezt a munkát dolgozza fel. Ő az utóbbit választotta, és ekkor nagyon szomorú tényre kell még ma is döbbenünk. Ha az 1850-es években, amikor Petényi a próbafelvezeteket benyújtotta az Akadémiának, az

1. Csörgéy Titus munkaasztalánál

1. Titus Csörgéy an seinem Arbeitstisch

1. Titus Csörgéy at his work-table

1. Титуе Чёргеу у рабочего стола

nem zárkózott volna el a kiadás elől, akkor a magyar madártan vezető szerepet tölthetett volna be a világirodalomban. De az a kor a gyűjtések és a morfológia kora volt, az ökológiát nem tartották komoly tudománynak, és így már akkor is elérte a magyar ornitológiát a magyar sors. Csörgéy 1904-ben magyar, 1905-ben német nyelven adatra ki Petényi hátramaradt jegyzeteit, melyekből még ma is sok forrásmunkának számít. A külföldi irodalom azonban bővelkedett hasonló tárgyú művekkel, Petényi adatai pedig 50—60 évesek vagy még régibbek voltak, így semmiféle feltűnést sem keltett. Nekünk azonban értékes magyar forrásmunka. Nemcsak az újságpapír-margókra írt jegyzeteket rendezte Csörgéy, hanem elsőrendű képekkel is illusztrálta a munkát.

1901-ben jelent meg Herman Ottó „A mada-

rak hasznáról és káráról” népszerű könyvének első kiadása, melynek gazdag képanyagát Csörgéy rajzolta, majd a későbbi kiadásokat (1914) színes festményekkel egészítette ki.

1900-ban megszakadt Csörgéy tudományos munkássága, mivel katonai szolgálatra hívták be. A katonaságtól betegsége, megtámadott tüdeje miatt idő előtt leszerelik. Ekkor mutatkozik meg Herman nagy emberszeretete, a beosztottjaival való törődése. Kieszközli a felettes hatóságoknál, hogy Csörgéy a madárvonulás megfigyelése céljából 5 hónapra Spalatóba (ma Split) küldjék. A kutatás mellett, az Adria partján egészsége teljesen helyreáll, tudományos vonalon pedig megírja Dalmácia madárvilágának alapvető forrásmunkáját, melyben feldolgozza G. KOLOMBATOVIC jegyzeteit (1902, 1903).

Csörgey munkásságában döntő fordulatot hozott az 1903-as év. Herman elküldi BERLEPSCH-
hez, a madárvédelem atyamesteréhez, Seebachba
(Thüringia), hogy hazatérve tapasztalatait itthon
gyümölcsöztesse. Csörgey először az „*Útmutató
a mesterséges fészekoduk alkalmazásához*” (1906,
1907, 1910), majd a „*Madárvédelem a kertben*” —
mely 1913—1948 között tíz kiadást ért meg — c.
kiadványaival lefekteti a magyar madárvédelem
alapjait.

Ettől az időponttól Csörgey a madárvédelem
kiépítésén, propagálásán dolgozik kitartóan. Szá-
mos előadást tart gyümölcsstermelők körében, és
főként az ifjúság körében lelkes gárdát alakít ki.

Az idő múlik, és Csörgey abba a helyzetbe
kerül, hogy az adminisztratív ügyek egyre in-
kább rá hárulnak. 1914-ben meghal Herman Ottó.
A világháború első évében kell Csörgeynek ideig-
lenesen átvenni a „Központ” vezetését, míg nem
CHERNEL ISTVÁNban egy rátermett, agilis
igazgatót talál a minisztérium. Chernel azonban
Kőszegen él, és csak havonta jön fel a hivatalos
ügyek intézésére, a tudományos levelezést levél-
ben irányítja igen széles látókörrrel. Csörgey in-
téli a napi adminisztrációt és Chernel intenciói
szerint a gazdasági madártan kérdéseivel foglal-
kozik, gyomortartalom vizsgálatokat végez (pl.
vetési varjú kérdés, gabonapoloska szerepe a ma-
darak táplálkozásában, stb.)

1922-ben a nátha-járvány váratlanul, viszony-
lag fiatalon elragadja Chernelt, aki ebben az idő-
ben nagy műve második kiadására készült, és
Csörgey nagy lelkesedéssel látott neki az illusztrá-
ciók készítéséhez. A haláleset azonban a leg-
szébb álmokat semmisítette meg, és Csörgeyt
most már véglegesen megbízzák a „Központból”
Madártani Intézetté nőtt földművelésügyi kutató-
intézet igazgatásával. Az az ember, aki egész éle-
tében iszonyodott a hivatalnokoskodástól, éppen
a legsúlyosabb gazdasági válság idején kerül
ebbe a beosztásba, éppen akkor, amikor másod-
szor rebesgetik az intézet megszüntetését. Ma
már nehéz megítélni helyzetét, tény, hogy mind-
járt igazgatása elején intézete elveszti két leg-
jelentősebb kutatói irányát: a palaeornitholó-

giát és a hisztológiát, és egyben két olyan kuta-
tót, mint LAMBRECHT KÁLMÁNt és GRE-
SCHIK JENŐt, ami nagyfokú tudományos ha-
nyatlást jelent. Azonban Csörgey segítségére si-
etnek sógora és helyettese: SCHENK JAKAB tu-
dományos tekintélyével, Chernel István özvegye
a maga tekintélyével. Az intézethez kerül a rend-
kívül rugalmas és tevékeny WARGA KÁLMÁN,
aki a minisztériumban való járkálás terhéért veszi
le Csörgey válláról, valamint ekkor nevezik ki
VASVÁRI MIKLÓSt, a magyar madártan egyik
oszlopát, a bromatológia (táplálkozást) kiépí-
tőjét.

Ebben az időben telepszik meg Csörgey Veszprém megyében. A dalmáciai emlékek mindig
élénken éltek benne, és vágya az volt, hogy nyu-
galombavonulása után egy kis csendes dalmát
faluba húzódik vissza. A háború befejezése meg-
fosztotta Csörgeyt vágyai véghezvitelének lehető-
ségétől. A Földművelésügyi Minisztérium ekkor
parcelláztat telkeket Salföld balatoni oldalán. Ma
ez a település *Ábrahámhegy*, és nagyobb lett,
mint az anyaközség, melyből kivált. Csörgey egy
nagyon egyszerű kis parasztházat vesz itt a mi-
nisztérium útján szerzett telkecskével. Itt tele-
pülnek meg kollégái (Schenk, Hámori, Grenцер,
Kerekes) és régi egyetemi barátja, Soós Lajos is.
Ez a csendes környezet felel meg legjobban visz-
szahúzódo természetének, amellyel horgászás
közben figyelheti a Balaton madarait is.

1922-ben jár Magyarországon G. PEARSON,

2. Csörgey Titusz tőkésréce festménye
2. Das Stockente-Gemälde von Titus Csörgey
2. Mallard painted by Titus Csörgey
2. Картина Титуса Чёргена, изображающая крику

3. Az ábrahámhegyi Madártani Kiállítás épülete (volt Csörgey-ház) 1969-ben (foto Papp Jenő)

3. Das Gebäude der Ornithologischen Ausstellung von Ábrahámhegy im Jahre 1969 (das ehemalige Csörgey-Haus)

3. Das Gebäude der Ornithologischen Ausstellung von Ábrahámhegy in 1969 (former Csörgey-House)

3. Здание абрамхедьской Орнитологической выставки (бывший дом Чёргей) в 1969-м году

a Nemzetközi Madárvédelmi Bizottság megalapítója (ICBP). Csörgey lelkesen csatlakozik munkájához, így a nemzetközi életbe is bekapcsolódik. Szívesen teszi ezt, hiszen a madarak védelméről van szó, és éppen ezért többre becsülte a *Tiszántúli Madárvédő Egyesület* tiszteletbeli tagságát (1934), mint bármi más kitüntetést. Pedig megmozdult a külföld is: az *American Ornithologist's Union* levelező taggá választotta (1932), az *Ornithologische Gesellschaft in Bayern* tiszteletbeli taggá (1933).

1934-ben teljesül régi vágya, amikor a debreceni tudományegyetem *díszdoktorrá* avatja.

1935-ben mint kísérleti főigazgató vonul nyugdíjba, és ettől kezdve teljesen Veszprém megyei lesz. Legfeljebb évente egyszer látogat el Ábrahámhegyről Pestre, később még ezek az utazásai is elmaradnak, legfeljebb a *Mecseki Madárvédő Egyesület* összejöveteleit látogatja, mivel a Mecsekben PÁLDI GÉZA által végzett madárvédelmi munka, KÜHNELT MÁRTON baranyakárszi fészekodu-gyára mélyen szívügye volt.

Ábrahámhegy azonban megadja Csörgeynek, amire vágyott. Csöndes kis faluszéli ház, ahol a kertjét ápolhatja, madárvédelmi berendezéseit tökéletesítheti, behúzódhat naphosszat a Balatont szegélyező nádasba, és a horgászat mellett figyelheti a madáréletet. A faunista nem halt ki lelkéből, és így Veszprém megye faunájára jelentős megfigyeléseket végezhet (pl. szürke farkály fészkelése). Az első egyidejű madármegfigyelésen is részt vett, előrehaladott kora ellené-

re még felkeresi a Kornyi-tavat, melyről jelentést ad. Örömmel üdvözli az akkor már elhunyt ZIMMERMANN posthumus Fertő-munkáját, melyhez olyan reflexiót fűz az *Aquilában*, hogy annak másodszeri közlési jogát kéri a Német Demokratikus Köztársaság legközelebbi madártani lapja: a *Falke*.

Mi régi munkatársai, de a fiatalok is, évente felkerestük, sőt a seebachi Madárvédelmi Várta új igazgatója, dr. K. MANSFELD is meglátogatja. Ilyenkor élveztük csapongó fantáziáját.

Bizony öreg korára nehéz a helyzete. Nemcsak kertje okoz gondot, hanem tüzelőjét is magának kell fűrészelni. Mindezt azonban rátartian végzi, és megsértődik, ha öregnek nézzük. Amikor felszabadulás után első ízben meglátogattam, a volt főnököm iránti tisztelet nem engedte, hogy vissza tegezzem. Néhány hét múltán hallom, hogy mondta: az a taknyos Keve, mert egyetemi magántanár lett, már nem méltatott a tegezésre. Természetesen siettem meglátogatni, s a sérelmet helyrehozni.

Magas korának azonban a sok háztartási munka egyre jobban ártott, hallása is rohamosan romlott, végül a tapolcai kórházba került feleségével együtt.

Egy héten belül azután mindketten csendesen elaludtak, Csörgey 1961 december 16-án, pedig még előző nap a jövő terveit írogatta.

Eredményekben gazdag élet volt CSÖRGEY TITUSZ élete. A Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága a Madártani Intézet közreműködésével megszerezte az ábrahámhegyi Csörgey-tusculánumot, és ott a Veszprém megyei tudós emlékére kis múzeumot rendezett be. A múzeum a magyar madártan egy hősi korát mutatja be, és őrzi kegyelettel Csörgey emlékét.

Keve András

Erinnerung an Titus Csörgey (1875—1961)

Geboren in Nezsider (= Neusiedel) am 12. 8. 1875. Mittelschulen in Pressburg und Sopron, Universität in Budapest. Seit 1895 im Ungarischen Ornithologischen Institut angestellt. Er war ursprünglich Faunist (Neusiedlersee, Spalato), dann nach seiner Studienreise nach Seebach im Jahre 1904 widmete er sich dem praktischen Vogelschutz und der angewandten Ornithologie. Er bearbeitete die hinterlassenen Schriften von PETÉNYI (ung. 1904; deutsch

1905). Besonders als Vogelmaler entfaltete er eine hervorragende Tätigkeit, und machte viel für die Popularisierung des Vogelschutzes. Zwischen 1922 und 1935 Direktor des Instituts, dann zog er sich im Ruhestand nach Ábrahámhegy a. Plattensee zurück. Starb im Spital von Tapolca am 16. 12. 1961.

András Keve

In Commemoration of Titus Csörgey (1875—1961)

Born on August 12, 1875 in Nezsider (= Neusiedel). Secondary school studies in Pozsony and Sopron, university studies in Budapest. From 1895 employed of the Ornithological Institute. At the beginning he was engaged in fauna (Lake Fertő, Spalato), then after his study-tour to Seebach in 1904 he chose applied ornithology as his main field of activity. He edited the literary remains of PETÉNYI (in Hungarian in 1904, in German in 1905). He especially

excelled with his bird drawings and he did very much for the popularization of the protection of birds. From 1922 to 1935 he had been director of the Ornithological Institute, then, after being pensioned, he retired to Ábrahámhegy on the Balaton Shore. He died on December 16, 1961 in the Hospital of Tapolca.

András Keve

БИОГРАФИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ О ТИТУСЕ ЧЁРГЕИ (1875—1961)

Титус Чёргей родился 12-го августа 1875-го года в Нездере (Neusiedel). Он посещал среднюю школу в Братиславе и Шопроне, а университет закончил в Будапеште. С 1895-го года он сотрудник Орнитологического института. Вначале он занимался фауной (озеро Фертё, Шпалато), но после научной поездки в Зеебах в 1904-м году главной областью своей работы избирает охрану птиц и прикладную орнитологию. Он редактирует и подготавливает к печати рукописи ПЕТЕНИ, которые и были изданы

в 1904-м году на венгерском, а в 1905-м году на немецком языке. Особенно обращают на себя внимание исключительно выполненные рисунки птиц, очень много было сделано Чёргеи для популяризации дела по охране птиц. Между 1922—1935 гг. он был директором Орнитологического института. После выхода на пенсию он поселяется на горе Абрахам на побережье Балатона. Умер он 16-го декабря 1961-го года в Таполцайской больнице.

Андраш Кеве

